

IDÉHISTORISK FEST-TIDSSKRIFT

ARR idéhistorisk tidsskrift, Nr. 4/2015: LIV, ARR, IDÉHISTORIE, *Festtidsskrift til Espen Schaaning*
Oslo Universitet, 2015
120 NOK

Festskriftgenren går – så vidt vides – tilbage til senmiddelalderen, og er for så vidt et vidnesbyrd om, at den totale af-individualisering ikke var gældende i middelalderen, som det er en udbredt myte at fortælle. Ordet kommer af det tyske *Festschrift*, der som ord har haft en betydelig international gennemslagskraft, bl.a. i engelsktalende lande. I latinske lande kaldes denne genre ofte *Liber amicorum*, altså vennernes bog. Det er en udpræget akademisk genre – taxachauffører, opvaskere, asfaltarbejdere, børsspekulanter, håndværkere, sygeplejerske, politifolk, lommetyve osv. får ikke et festskrift. Og det er egentlig en lidt mærkelig genre. Mærkelig fordi jalousien og den individuelle konkurrence samt ikke sjældent smålighed og misundelse altid har stortrivedes i academia. Men altså på et tidspunkt, hvor en akademiker er kommet op i årene, skal han eller hun fejres, og så glemmes småligheden for en stund. Nu skal han/hun hylde.

Genren er som sagt gammel – og det har til for nyligt, dvs. indtil for 20-30 år siden været en ret så fastlagt genre, hvor akademiske kolleger på den ene eller anden måde har skrevet rosende om og i tilknytning til en akademisk person, hvis navn nu var slået fast. I de seneste år er der dels indtrådt en hyppigere frekvens i antallet af festskrifter – måske fordi der er kommet langt flere akademikere og den akademiske struktur er blevet fladere og mindre hierarkisk – dels er genren blevet, om man vil, sekulariseret. Den har – især i humaniora, men i langt mindre grad i teologi - mistet sin højtidelighed og selvhøjtidelighed samt traditionalisme og konservatisme. Der er efterhånden også gået fornyelse og eksperiment i genren. Måske skyldes det 60'ernes og 70'ernes ombrydninger, ikke mindst indenfor humaniora, at genren i dag her til tider revitaliseres og bliver højfrekvent - men med en lidt dårlig samvittighed: For udtrykker den ikke just den elitisme og akademiske arrogance samt ophøjede hierarkisering, som en generation eller to tidligere på mange måde lagde for had og gjorde op med? Sikkert, men det er også en måde at artikulere en art re-traditionalisering på, nemlig som en form for holden i hævd, nu ikke som

automatisk reaktion, men med en slags indbygget ironi, hvor denne især kommer til udtryk i den eksperimenterende form.

I hvert fald kan man uden vanskeligheder placere *Arr*-tidsskriftets nr. 4, fra 2015, som er et (delvist) festskrift til den norske idehistoriker Espen Schaaning inden for denne scientia nova. I Norge er Schaaning kendt i en bredere offentlighed, ikke mindst på grund af en række originale værker om straf og fængselsvæsen samt forskellige institutioner og bevægelser, f.eks. spejderbevægelsen. Oftest er disse arbejder relateret til norske forhold og rummer en god blanding af empiri og teori, samt ikke mindst dømmekraft og så grundighed. Han er selvfølgelig også med god grund kendt og respekteret i norsk academia.

Tidsskriftet *Arr* går tilbage til 1989, hvor det blev grundlagt og hvor Schaaning var en af 'the founding fathers' – han er stadig yderst aktiv medlem af tidsskriftets redaktion og har stået som ledende redaktør af en række af tidsskriftets numre, der altid er tematiske, og ikke sjældent stikker hovedet direkte ind i gabet på aktuelle debatter i det norske samfund. I tidsskriftets første nummer og første leder skrev netop Schaaning om *Arr*s selvforståelse og som en art programmerklæring:

”*Arr* er et tidsskrift som forsøger å problematisere vårt forhold til fortida. Det søker derfor å skape debatt omkring alt som i en eller anden forstand har med historie å gjøre. Men en slik debatt har ingen mening med mindre den forakres i problemstillinger i vår egen tid. Derfor vil *Arr* frem for alt rette søkelyset på hvordan nåtidige fenomener kan behandles i historisk perspektiv... Vi studerer ikke fortida for å huske den. Historievitenskapenes oppgave er hverken å spa opp forgangen glans for å skaffe os røtter (1789!, 1814!) eller å spa opp gammel møkk til skrekk og advarsel (1914!, 1940!). Terapi og moralisering kan vi roligt overlate til psykologer og prester. Heller ikke bør vi se på historien som en brønn vi kan øse innsikter og kundskap fra (Platon!, Hegel!). Vi kan ubekymret glemme de store menn og etterlate dem hos filosofer og andre interesserte.

Hovedsaken er at fortiden etterlader seg *Arr*. *Arr* som gror til. Men som likefullt er der. Det gjelder å bli kvitt dem: Fortida hører fortida til. Vi studerer historien for å kvitte oss med den. ”Tradisjonsformidling” og ”dialog med fortida” er gamle ideologiske modeller vi må fri oss fra. God (ide)historie problematiserer, kritiserer og undergraver eksisterende maktforhold ved å vise hvordan de stammer fra fortida. God (ide)historie skjærer hensynsløst *Arrene* opp igjen” (citeret i dette nr. s. 65-66).

Denne selvsikre og lettere patetiske programmerklæring, som sikkert har kunnet virke som rettesnor for et tidsskrift, men næppe er lige så heldig, dersom den skal definere, hvad idehistorie er og især kan være – må siges at være blevet fastholdt i tidsskriftets historie, men måske snarere på grund af redaktionelle praksisser og strategier end selve den verbale programmerklæring. I hvert fald er det tydeligt, at fanen er blevet holdt højt og tidsskriftet er uden mindste tvivl – litotisk sagt – et af Skandinaviens vigtigste og mest seriøse idehistoriske tidsskrifter. Det er en skam, at tidsskriftet – efter hvad jeg ved – ikke har nogen større læserskare uden for Norge.

Det kunne ved lejlighed være interessant at lave en idehistorisk sammenligning af det århusianske idehistoriske tidsskrift *Slagmark* med *Arr*. De er begge skandinaviske, Slagmark er lidt ældre, begyndte at udkomme foråret 1983. Til gengæld er Idehistorie i Oslo ældre end samme i Aarhus. De to tidsskrifter er på mange måder temmelig forskellige. Mest i øjnefaldende er, at der i Slagmark aldrig har været udtalt et sådant antifilosofisk credo som vi så i Schaaning's leder fra begyndelsen af *Arr*. En anden forskel – og måske en effekt af den førstnævnte – er, at Slagmark indtil for nyligt i langt mindre grad har været direkte intervenserende i den danske samtidsdebat i bredere forstand. Endelig kan det nævnes, at den kontinuitet, der ser ud til at have præget *Arr* i alle årene, ikke har en tilsvarende pendant i Aarhus tidsskriftet. Yderligere sammenligning afstår jeg fra her.

Men tilbage til festskriftet, der som sagt er meget atypisk. For det første er der ikke tale om en festskriftsbog, men et tidsskrift. For det andet er det ikke hele tidsskriftet, som er ommøbleret til festskrift, og for det tredje er det sådan, at festskriftets hyldesfigur – altså Schaaning – vel har skrevet omkring en tredje del af dette tidsskriftsnummer, så festskriftet er næppe kommet som nogen stor overraskelse for ham.

Den første artikel er en både grundig, lærd og meget akademisk analyse af de forskellige retoriske figurer Schaaning har gjort gældende i sine ledere i tidsskriftet gennem årene samt indledninger til forskellige bøger og anmeldelser – skrevet af Sissel Høisæter. Og den viser i hvert fald, at hun kan sin retorikhistorie. Pointen i artiklen kan koges ned til artiklens titel: *Å fanga interessa*. Det er ikke uinteressant at læse en artikel, der handler om, hvordan en anden person gebærder sig skriftligt, når han vil opnå at fange læserens interesse og så samtidig være vidne til, at just denne artikel i temmelig afgørende grad mangler denne kvalitet.

Den norske forfatter Vigdis Hjort har bidraget med en oplagt og velskrevet lille artikel om hendes møde med Idehistorie i Oslo, hvor hun startede sine studier. Den

handler om en stille og lidt forknyt provinsstudine, der med bange anelser møde de store personer på instituttet. Hovedparten af lærerne var hun regelret bange for, og især bange for, at de skulle henvende sig til hende, hvor hun så kun kunne afsløre sin uvidenhed. Med Espen var det anderledes: ”Espen Schaaning var jeg ikke redd, for Espen Schaaning holdt sig i bakgrunden og var, virket det som, like redd for de andre lærerne som jeg ”(s. 23). Men det var nu ikke kun lærerne minus Espen, hun var bange for: Også de mere blaserte og frigjorte storby studerende, der især ved drukfester slog sig løs, skræmte hende. Ikke mindst fordi hun var forlovet med en civiløkonom, der stemte på Høyre, hvilket hun fornemmede, og sikkert med rette, ikke var comme il faut på Idehistorie i Oslo. Hendes store åbenbaring kom flere år senere, da hun sad i et fly til New York og læste Kierkegaards *Enten-Eller*. Åbenbaringen bestod i, at hun nu fortvivlet fandt ud af: ”Jeg er en spissborger, gift med en spissborger. Jeg har tre spissborgerlige barn. Jeg må skilles!” (s. 24) – hvad hun så blev.

Moritz Epple, der er historiker ved Goethe Universitetet i Frankfurt am Main har bidraget med en længere artikel ”Ulikhet, grenser og alliansen mellom de lærde og de store”. I udgangspunktet er der en undren over den store flygtningeskare, som væltede ind i Europa i september 2015 og en tiltagende ulighed i velstand i Vestens demokratier (USA, Tyskland, men vel ikke Norge). Spørgsmålet er da, hvordan vi som akademiske intellektuelle skal gebærde os og hvilke alliancer, vi bør vælge. Det er faktisk et godt spørgsmål, men også et, hvor der ikke kan findes noget gyldigt eller forpligtende kollektivt svar. Epple havde mødt Schaaning i Dubrovnik i 1984 – på det internationale sommeruniversitet, dengang det endnu var intakt inden krigen på Balkan udbrod – hvor de havde drøftet en lignende, men lidt mere almen problemstilling. Problemet var: Hvordan omgås vi fortiden? Her ville Epple, der var inspireret af Ernst Bloch grave de utopiske uindløste strømninger fra fortiden frem. Schaaning mente at man skulle gå direkte til nutiden og ikke bruge så fandens megen tid på fortiden. Det er vel et synspunkt, som han i det mindste delvist har korrigeret.

Epple leverer derefter en dygtig analyse af ulighedsproblemet og ulighedsbegreber i den franske oplysningstænkning med fokus på d’Alambert og stærkt inspireret af Jonathan Israel. Spørgsmålet var bl.a. hvad er ulighed egentlig og hvordan forholder dette eller disse begreber sig til begreberne om lighed? Der er jo første gang i tænkningens historier, at sådanne begreber for alvor kommer i centrum for

den politiske filosofi. Et andet interessant felt i analysen er tematiseringen af grænser (altså geografisk-nationale grænser), hvor det vises, at ”Mens man i de tidlige årene av revolusjonen anså enhver fremmed som hadde etablert seg i Frankrike som borger og de revolusjonære ønsket at utlendinger skulle ta del, snudde trenden noen år senere, 1792-1793, og man etablerte en sterk administrativ kontroll med utlendinger fordi de nye makthaverne fryktet kontrarevolusjonære innvandrere” (s. 43). Artikkelen munder ud i følgende intellektuelle, moralske credo: ”Jaucourt, d’Alambert og Condorcet viser oss ikke hvordan vi kan oppnå en rettfærdig fordeling av rikdom og åpne Europa. Men det at de gikk inn for det, og at d’Alambert insisterte på den kritiske intellektuelle plikt til å være uavhengig av de makter som forsvarer luksus og lukkede grenser, kan fungere som en påmindelse om at *égalité* er et spørsmål om *morale* – den gang som nu” (s. 46).

Artikkelen er oversat fra tysk og engelsk – og det kan forklare, at Espen Schaaning's store bog om ”Lykkens Politikk – Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius” fra 2013 overhovedet ikke er omtalt. Den er skrevet på norsk og Eppele læser åbenbart ikke norsk. Det kunne nu have været interessant om han gjorde det, da den i lange stræk netop tematiserer ligheds- og ulighedsbegreber.

Professor i Nordisk fra Bergens Universitet Eivind Tjønneland, der måske mest er kendt i Danmark for sine kraftige kritikker af Knausgaards *Min Kamp*, har skrevet en artikel om, hvordan idehistorie via kontekstualisering kan undgå at bidrage med mytologiserende kanoniseringer. Overordnet er der tale om et ubehag ved de omsiggribende kanoniseringer/opstillinger af kanon, som ikke bare gør sig gældende i Norge, men i den grad også Danmark – vi skal nu til at have en almen kulturkanon. Det er et gennemgående synspunkt, at ”Jo mindre tradition, jo mer frenetisk kanonisering” (s. 51). Udgangspunktet er en sentens fra Hamsun: ”Blodets Hvisken, Benpibernes Bøn, hele det ubevidste Sjæleliv”, der i norsk litteraturhistorie er kommet til at figurere som et maggiterningeagtigt emblem over norsk nyromantik fra slutningen af 1800-tallet. Nu vises, at denne sentens kun kunne få denne status, dersom den blev løsrevet fra samtidskonteksten og højstilleret som var den det, som den blev gjort til, nemlig indgangselementet til én ny epoke i norsk litteratur. Gennem en lang analyse med kontekstualisering og idehistorisk pragmatik, demonstreres det at sentensen ikke kan holde til denne kanonisering. Så vidt så godt – et spørgsmål, der egentlig ikke berøres særlig meget i artiklen, ville være supplementsspørgsmålet til kontekstualiseringen af kanoniseringen: Nemlig:

Hvordan kontekstualiserer vi i dag vores egen udbredte bestræbelse på at kritisere kononisering? Det er selvfølgelig et spørgsmål, der rammer enhver kontekstualiseringsbestræbelse, nemlig den nødvendige, men også meget vanskelige *dobbelte* kontekstualisering, der jo egentlig skulle bestå i at man ikke bare kontekstualiserer en tekst, men samtidig kontekstualiserer sin egen samtidskontekst, mens man skriver om en anden tekst. Det er næsten lige så vanskeligt som at se sig selv i nakken uden et spejl. Som regel opdager kontekstualisererne slet ikke spørgsmålet. Siden Skinner og co. satte dagsordenen her, er spørgsmålet blevet overset eller undertrykt.

Stiller vi dette spørgsmål til Tjønnelands problem, så gælder med sikkerhed at det ikke er nok at tale om, at der i takt med moderniseringens gennemslag sker en af-traditionalisering, der så erstattes af frenetisk kanoniseringsbestræbelse. Hvad der mangler er selve spørgsmålet om det numoderne også sådan uden videre kan beskrives som af-traditionalisering i stil med det 19. århundredes modernitet og det tidlige 20. århundrede. Faktisk er der på mange måder sket en re-traditionalisering i det numoderne, og vel at bemærke ikke en re-traditionalisering, som først og fremmest består i en kanoniseringsbestræbelse. Tværtimod tror jeg, at kanoniseringsbestræbelsen i høj grad må ses som en direkte effekt af re-traditionaliseringen.

Der følger nu en kort artikel om Espens ledere i *Arr* gennem tiden, og derefter optrykkes disse. Og her bliver det tydeligt, at Espen ikke bare har været med til at grundlægge tidsskriftet, men at han også har udgjort en kontinuerlig identitets-skabende kraft.

Om festskriftet fortsætter eller vi forlader det er ikke helt tydeligt når vi går over til tidsskriftets ”Debatt” afsnit. Her er der to meget interessante og skarpe indlæg. Det første er af Linda Grøning: ”Ja, lovbrytere bør ha fri vilje!”. I kølvandet på den farceagtige psykiatriske undersøgelse – rettere de to sæt psykiatriske undersøgelsesrunder – i tilknytning til retssagen mod Anders Behring Breivik – den såkaldte 22.-juli retssagen – nedsatte den norske regering et ”Tilregnelighetsudvalg”, der skulle tage stilling til ”Om vi skal ha regler om strafferettslig utilregnelighet, og eventuelt hvordan de bør utformes, hvilken rolle psykiatrien skal ha i strafferettspleien og hvordan samfundet bør verne seg mot utilregnelige personer som kan være farlige for medborgernes liv og helse” – jeg citeret fra Den norske Regerings hjemmeside.

Linda Grøning var med i udvalgsarbejdet. I *Arr* 1 2015 havde Schaaning et kritisk essay (som jeg ikke har læst) vendt mod rapporten, som udvalget nedkom med. Og

nu giver Grøning svar på tiltale. Hendes pointe fremgår af titlen på artiklen, nemlig at fri vilje bør tilskrives lovbrydere – og hermed også Breivik, hvis navn overhovedet ikke nævnes i artiklen, der er principiel.

Det fremgår af hendes referat af Schaaning's position eller artikel, at han tilsyneladende har haft lidt ild i munden omkring determinisme og frihed, og omkring forskellen på psykiatrisk og retslig tilregnelighed. Under alle omstændigheder svarer Grøning klart og skarpt. Hendes første sætning lyder: ”Fri vilje er en *metafysisk* premiss for strafferetten (s. 73, hendes kursivering). Og her anvendes ordet metafysisk ikke ironisk eller med distance, men med spektakulær kraft og entydigt.

Falder denne præmis – der jo ikke kan bevises empirisk – bort, bryder hele strafferetten sammen. Synspunktet fastholdes og føres igennem med stor klarhed, stringens og konsekvens. En anden vigtig påpegning er Grønings distinktion mellem medicinsk og retslig utilregnelighed. Hun hævder: ”I motsetning til hvordan det er i dag, foreslår utredningen et skarpt skille mellem sakkyndighed og juss. De sakkyndige skal ikke kunne uttale sig om hvorvidt en gerningspersons tilstand falder under *lovens* vilkår for utilregnelighed, men skal uttales sig på medicinsk grundlag. Det er retten som skal vurdere om en gerningsperson er strafferetlig utilregnelig” (s. 74, hendes fremhævelser). Det sidste er en interessant nyskabelse. For her markeres et skarpt skel mellem psykiatri/medicin og jura.

Alt i alt en rigtig god artikel, som stiller og besvarer en række grundlæggende strafferetlige spørgsmål. Og som ikke er bange for midt i den almene retspositivisme at fastholde en metafysisk præmis og stå ved den, som den er. Espen har ikke svaret på denne kritik i dette nummer – om der kommer et svar i et senere nummer, ved jeg ikke. Under alle omstændigheder tjener det *Arr* til ære, at denne kritiske artikel bringes.

Den næste debatt-artikel er af Schaaning: ”Hvis skolematematikken ikke fandtes”, som er yderst veloplagt og underholdende, samt en skarp kritik af matematikkra-venes imperialism i hele skole og uddannelsessystemet. Han påviser at kravene til matematikkompetencer i dag – under indflydelse af den fransk-engelske skolificering allerede fra børnehaven – har taget helt monstrøse dimensioner – og i bund og grund er unødvendig og direkte skadelig, da det over alt helt unødvendigt skaber matematiktabere. De klassiske myter om matematikken som et vigtigt tænkeredskab og matematikkens almene nyttighed problematiseres. Han kunne have udvidet denne kritik med en gang for alle at skyde dogmet om at matematik er et tæn-

keredskab ned ved at henvise til distinktionen mellem erkendelse og tænkning, som denne er udviklet bl.a. af Martin Heidegger og Hannah Arendt. Nu er det ikke sådan, at Schaaning vil afskaffe matematik – han er selv en stor elsker af samme, hvilket i øvrigt fremgår af hans – senere i tidsskriftet – anmeldelse af aktuel matematisk litteratur. Hans ærinde er dels at minde om, at der i dag tilskrives matematik alt for stor generel betydning, og dels at matematikkravene helt fra børnehaven og frem til universitetsniveau, er uden saglig mening: I langt de fleste uddannelser, og i langt de fleste livssituationer, kommer man fint igennem og kan klare sig med elementær matematikkundskab. Erhvervslivets råben på matematik og skolebureaukraterne måle- og evalueringsmani bør dæmpes ned.

Vi har i Danmark samme tendens, som den Schaaning beskriver i Norge. Og gid hans artikel kunne vinde udbredelse også i Danmark. Men det er stærke kræfter man her er op imod.

Efter debatdelen følger afsnittet BOK, som vel lige så godt kunne have stået under debatdelen, for de to bidrag er meget debatterende. Det drejer sig om Jan-Erik Ebbestad Hansens artikel om den nyeste litteratur om Rudolf Steiner og kompagni. Ebbestad skriver med stor kyndighed om flere nye bøger om emnet og ikke mindst er Steinerbevægelsens forhold til fascisme og nazisme i centrum. Gennemgående i den nye litteratur er det, at Steinerbevægelsens traditionelle Selbstdarstellung, som mere eller mindre et offer under totalitarismen, ikke holder, selv om det stikmodsatte heller ikke er tilfældet. Nu var Rudolf Steiner en sammensat person og Steinerskolebevægelsen det ikke mindre – for udover den lidt mudrede antroposofiske tænkning var der jo også nationale, regionale, plus personlige forskelle. Det er vel ikke nyt – i dag – at kunne pege på, at der var historiske overlap mellem nazisme og fascisme på den ene side, og så en række nationale og konservative strømninger på den anden side. Og lige som med en række nationalkonservative positioner og nazismen samt fascismen, er der klare ligheder, men også forskelle – hvilket man bl.a. ser ved, at mens nogle positioner gik hele planken ud i retning af totalitarisme, stoppede andre op før – nogle længe før. Der går ikke nogen direkte og deterministisk fastlåst vej fra radikal nationalisme til nazisme og fascisme. Så lidt som en sådan findes mellem marxisme og stalinisme – det første plejer venstrefløjen at fremhæve, det sidste højrefløjen. Og begge ser ud til at glemme den anden side.

Den anden artikel i dette afsnit er af Schaaning og er en omtale af to nye bøger om matematik og matematisk filosofi. Her bliver det klart, at Schaaning selv om

han taler den udbredte tendens til mere og mere matematik i skolevæsenet imod, så absolut ikke er ukyndig eller uden ”kærlighed” til matematikken.

Sondre Ljoså har en anmeldelse af Schaanings bog om spejderbevægelsen i Norge. Anmeldertonen er positiv, men der er en række indvendinger bl.a. omkring analyserne som hævdes uoverskuelige og konklusionerne uklare – ikke mindst fordi det hævdes at begreberne er tvetydige. Flot at denne kritiske artikel også findes i dette Festskriftnummer.

Endelig er der nogle mere almene anmeldelser til slut i nummeret. Tre af Schaaning og en af Hilde Sandvik, der anmelder en bog om demokrati. Schaanings tre anmeldelser handler om nyere norske bøger, der gør op med nogle af myterne, som det officielle Norge skabte om Anden Verdenskrig og retsopgøret i Norge. Det er interessant at se, at denne drejning i historieskrivningen nu også er kommet til Norge – i Danmark blev den startet for små 50 år siden med Aage Trommers disputats *Jernbanesabotagen i Danmark under den anden verdenskrig*. Den skabte dengang stort røre og modstand, især blandt tidligere modstandsfolk. Og nok var situationen under Anden Verdenskrig i Norge og Danmark forskellig, og det samme retsopgøret i de to lande, men fælles var, at der blev skabt myter – om end vidt forskellige – fra mere eller mindre officiel side. At tage disse forhold frem er vel også at rive ar op – og således passer de fint ind i *Arr*-sammenhængen, der jo ikke har monopol på at rive sår op.

Tillykke med Festskriftet og Espen.

Hans-Jørgen Schanz